

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مشور اخلاق پژوهش

بایاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشتن مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادیانجویان و اعضاء هیات علمی واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلائند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش طراحی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای

عنوان:

شناسایی عوامل موثر در ارتقاء حس مکان ساکنین محله آبکوه

استاد راهنما:

خانم دکتر آتوسا مدیری

استاد مشاور:

آقای دکتر مجتبی رفیعیان

پژوهشگر:

ریحانه نادی

پاییز ۱۳۹۱

تقدیم به پدر و مادرم

که نور گرمی بخش و آرامش خاطر زندگی من هستند.

تشکر و قدردانی

وظیفه خود می دانم که مراتب تشکر و قدردانی را از همه اندیشمندان و صاحب نظرانی که مطالعه دستاوردهای علمی ایشان به این تحقیق یاری رسانده است اعلام دارم. انتخاب از میان کسانی که در انجام این تحقیق از کمک آن ها برخوردار بوده ام امری دشوار است. با این حال اجازه می خواهم که از خانواده ام، دوستانم و آقایان دکتر رحمان تفهیمی، دکتر مجتبی رفیعیان و خانم دکتر آتوسا مدیری که همواره از راهنمایی های ارزشمند و مفیدشان بهره مند بوده ام، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

ریحانه نادی

پاییز ۱۳۹۱

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب ریحانه نادی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجوی ۸۷۰۸۴۶۴۹۷۰۰ در رشته طراحی و برنامه ریزی شهری و منطقه ای که در تاریخ ۱۳۹۱/۰۸/۱۶ از پایان نامه خود تحت عنوان: "شناسایی عوامل موثر در ارتقاء حس مکان ساکنین محله آبکوه" دفاع نمودم.

بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلا برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: ریحانه نادی

تاریخ و امضا

بسمه تعالی

درتاریخ : ۱۳۹۱/۰۸/۱۶

دانشجو کارشناسی ارشد خانم ریحانه نادی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره
به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات طرح

۲مقدمه
۳۱-۱- بیان مسئله (تعریف موضوع تحقیق)
۵۲-۱- پیشینه مسئله تحقیق
۸۳-۱- اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق
۹۴-۱- اهداف تحقیق
۹۵-۱- سوالات تحقیق
۹۶-۱- روش تحقیق
۱۰۷-۱- قلمرو مکانی تحقیق
۱۰۸-۱- روش نمونه گیری و حجم نمونه
۱۱۹-۱- محدودیت ها و مشکلات تحقیق
۱۱۱۰-۱- تعاریف واژه های کلیدی
۱۲۱۱-۱- فرایند تحقیق

فصل دوم: مروری بر ادبیات تحقیق

۱۳مقدمه
۱۵۱-۲- مفهوم مکان
۱۵۲-۱-۱-۲- واژه شناسی مکان
۱۶۲-۱-۲- مفهوم مکان از دیدگاه حکمای ایرانی
۱۶۳-۱-۲- رویکردهای نظری به مفهوم مکان
۱۶۲-۳-۱-۲- رویکرد پدیدارشناسی
۱۹۲-۳-۱-۲- رویکرد اثبات گرایی
۲۲۴-۱-۲- ادراک و تجربه مکان
۲۳۲-۴-۱-۲- ادراک مکان
۲۶۲-۴-۱-۲- تجربه مکان
۲۹۵-۱-۲- انواع ارتباط فرد و مکان
۳۱۲-۲- مفهوم حس مکان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳۱ ۱-۲-۲-واژه شناسی حس مکان
۳۲ ۲-۲-۲- مفهوم حس مکان و روح مکان
۳۲ ۱-۲-۲-۲- حس مکان
۳۵ ۲-۲-۲-۲- روح مکان
۳۶ ۳-۲-۲- رویکردهای نظری به مفهوم حس مکان
۳۶ ۱-۳-۲-۲- تفسیر مکان (تفسیرگرایی)
۳۷ ۲-۳-۲-۲- ساخت اجتماعی مکان (ساخت گرایی)
۳۸ ۳-۳-۲-۲- ادارک مکان (اثبات گرایی)
۳۹ ۴-۲-۲- عوامل سازنده مکان (با تاکید بر عامل موثرتر در ارتقاء حس مکان)
۴۰ ۵-۲-۲- سطوح مختلف حس مکان
۴۳ ۳-۲-۲- مدل های نظری و تجربی مفهوم حس مکان
۴۳ ۱-۳-۲-۲- مدل عوامل مهم شکل دهنده حس مکان
۴۳ ۲-۳-۲-۲- مدل حس مکان با استفاده از "مدل معادلات ساختاری"
۴۴ ۳-۳-۲-۲- چارچوب ساختاریافته سه وجهی دل بستگی مکانی
۴۵ ۴-۳-۲-۲- مدل مفهومی سه قطبی و چهار بعدی دل بستگی مکانی
۴۶ ۵-۳-۲-۲- مدل فرایند دل بستگی به مکان
۴۶ ۶-۳-۲-۲- مدل تأثیرپذیری ابعاد حس مکان از ادراکات ذهنی در محله های مسکونی شهری
۴۸ ۴-۲-۲- چارچوب نظری تحقیق
۴۹ ۵-۲-۲- تبیین مدل مفهومی تحقیق
۵۰ ۱-۵-۲-۲- عامل مکان
۵۰ ۲-۵-۲-۲- عامل پیوندهای اجتماعی
۵۱ ۳-۵-۲-۲- عامل فرد
۵۵ ۴-۵-۲-۲- عامل فرایندهای تعاملی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

۶۲مقدمه
۶۳۳-۱-نوع تحقیق
۶۴۳-۲-روش تحقیق
۶۷۳-۳-جامعه آماری
۶۸۳-۴-حجم نمونه و روش اندازه گیری
۶۹۳-۵-شاخص های سنجش عوامل فرد و فرایندهای تعاملی
۷۸۳-۶-ابزار جمع آوری داده ها
۸۰۳-۷-آزمون روایی و پایایی پرسشنامه
۸۰۳-۷-۱-روایی ابزار سنجش
۸۱۳-۷-۲-پایایی ابزار سنجش
۸۲۳-۸-روش تجزیه و تحلیل داده ها
۸۵جمع بندی

فصل چهارم: شناخت محدوده مورد مطالعه و تحلیل یافته های تحقیق

۸۶مقدمه
۸۷۴-۱-شناخت عمومی محدوده مورد مطالعه
۸۷۴-۱-۱-معرفی موقعیت مکانی محدوده در شهر
۸۹۴-۱-۲-روند شکل گیری و تحولات کالبدی
۹۰۴-۱-۳-بررسی ویژگی های جمعیتی و اجتماعی-اقتصادی
۹۰۴-۱-۳-۱-ویژگی های جمعیتی
۹۱۴-۱-۳-۲-ویژگی های اجتماعی-اقتصادی
۹۲۴-۱-۴-بررسی نوع مالکیت
۹۳۴-۱-۵-بررسی ویژگی های کالبدی
۹۳۴-۱-۵-۱-دانه بندی قطعه
۹۳۴-۱-۵-۲-نحوه استقرار و جهت گیری توده ساختمانی
۹۳۴-۱-۵-۳-تعداد طبقات بناها

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹۳ ۴-۵-۱-۴ تراکم ساختمانی
۹۳ ۵-۵-۱-۴ قدمت ابنیه
۹۴ ۶-۵-۱-۴ کیفیت ابنیه
۹۴ ۷-۵-۱-۴ نوع مصالح در نمای ساختمان ها
۹۴ ۸-۵-۱-۴ عرصه های عمومی
۹۴ ۹-۵-۱-۴ وضعیت عمومی معابر داخل بافت
۹۴ ۱۰-۵-۱-۴ وضعیت تاسیسات شهری
۹۶ ۲-۴ شناسایی نوع تعامل ساکنین و مکان
۹۶ ۱-۲-۴ نتایج تحلیل های آمار توصیفی عامل فرد
۹۶ ۱-۱-۲-۴ مشخصات جمعیتی-اجتماعی
۹۸ ۲-۱-۲-۴ ریشه داری در مکان
۱۰۰ ۳-۱-۲-۴ آشنایی با مکان
۱۰۱ ۲-۲-۴ نتایج تحلیل های آمار توصیفی عامل فرایندهای تعاملی
۱۰۱ ۱-۲-۲-۴ میانگین امتیاز هویت مکانی
۱۰۲ ۲-۲-۲-۴ میانگین امتیاز دلستگی مکانی
۱۰۳ ۳-۲-۲-۴ میانگین امتیاز وابستگی مکانی
۱۰۴ ۳-۲-۴ تعیین امتیاز نهایی عوامل فرعی فرایندهای تعاملی
۱۰۵ ۳-۴ تعیین عامل های موثر در ارتقاء حس مکان
۱۰۶ ۱-۳-۴ مقدار شاخص KMO و آزمون بارتلت در تحلیل عاملی
۱۰۶ ۲-۳-۴ واریانس و مقدار ویژه عامل ها در تحلیل عاملی شاخص ها
۱۰۸ ۳-۳-۴ بارهای عاملی دوران یافته در تحلیل عاملی
۱۱۱ ۴-۳-۴ امتیاز نهایی شاخص ها(امتیاز عامل ها در بارهای عاملی)
۱۱۳ ۵-۳-۴ بررسی پیشنهادهای ساکنین در جهت اصلاح و بهسازی محله با هدف ارتقاء حس مکان
۱۱۵ جمع بندی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادها

۱۱۷مقدمه
۱۱۸۱-۵-مروری بر تحقیق
۱۱۹۲-۵-پاسخ به پرسش های تحقیق (و بررسی انطباق پذیری نتایج با ادبیات تحقیق)
۱۱۹۱-۲-۵-عوامل اصلی تاثیر گذار در مفهوم حس مکان کدامند؟
۱۲۱۲-۲-۵-عوامل فرعی و شاخص های سنجش مفهوم حس مکان کدامند؟
۱۲۴۳-۲-۵-نوع تعامل ساکنین قلعه آبکوه با مکان سکونت خویش چگونه است؟
۴-۲-۵-میزان اهمیت نسبی عوامل و شاخص های موثر در ارتقاء حس مکان از نظر ساکنین قلعه آبکوه چگونه است؟
۱۲۵۳-۵-پیشنهادهای عملیاتی تحقیق
۱۲۷۱-۳-۵-هویت و دلبستگی مکانی/ریشه داری
۱۲۷۲-۳-۵-مطبوعیت فیزیکی
۱۳۰۳-۲-۵-آشنایی با مکان/دسترسی پذیری و تامین نیازها
۱۳۰۴-۵-کاربرد تحقیق
۱۳۲۵-۵-حوزه های تحقیقاتی جدید
۱۳۳پیوست الف
۱۳۴منابع و ماخذ
۱۳۹

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۲۷	جدول ۱-۲- سطوح مختلف تجربه مکان بر مبنای دیالکتیک درون-بیرون.....
۳۰	جدول ۲-۲- انواع ارتباط فرد و مکان.....
۴۱	جدول ۳-۲- سطوح مختلف حس مکان.....
۴۲	جدول ۴-۲- گونه های مختلف حس مکان.....
۴۷	جدول ۵-۲- عوامل ادراکی و ویژگی های فردی موثر در ابعاد حس مکان.....
۶۵	جدول ۱-۳- بررسی روش های مورد استفاده در پژوهش های تجربی.....
۶۷	جدول ۲-۳- روش های گردآوری، تقلیل و تحلیل داده ها در پژوهش های کمی.....
۶۹	جدول ۳-۳- شاخص ها و گویه های عامل فرد.....
۷۱	جدول ۴-۳- طبقه بندی شاخص های عامل فرایندهای تعاملی در پژوهش های مختلف.....
۷۴	جدول ۵-۳- شاخص ها و گویه های عامل فرایندهای تعاملی.....
۸۲	جدول ۶-۳- سنجش میزان پایایی پرسشنامه.....
۹۱	جدول ۱-۴- پارامترهای جمعیتی قلعه آبکوه در سال های ۸۵-۱۳۶۵.....
۹۷	جدول ۲-۴- پارامترهای آمار توصیفی مشخصات جمعیتی-اجتماعی.....
۹۹	جدول ۳-۴- پارامترهای آمار توصیفی ریشه داری در مکان.....
۱۰۰	جدول ۴-۴- پارامترهای آمار توصیفی آشنایی با مکان.....
۱۰۱	جدول ۵-۴- میانگین امتیاز هویت مکانی.....
۱۰۲	جدول ۶-۴- میانگین امتیاز دلبستگی مکانی.....
۱۰۳	جدول ۷-۴- میانگین امتیاز وابستگی مکانی.....
۱۰۵	جدول ۸-۴- تعیین امتیاز نهایی عوامل فرعی فرایندهای تعاملی.....
۱۰۶	جدول ۹-۴- مقدار شاخص KMO و آزمون بارتلت در تحلیل عاملی.....
۱۰۷	جدول ۱۰-۴- واریانس و مقدار ویژه عامل ها در تحلیل عاملی شاخص ها.....
۱۰۹	جدول ۱۱-۴- بارهای عاملی دواران یافته در تحلیل عاملی.....
۱۱۱	جدول ۱۲-۴- امتیاز نهایی شاخص ها (امتیاز عامل ها در بارهای عاملی).....
۱۲۲	جدول ۱-۵- عوامل فرعی و شاخص های عامل فرایندهای تعاملی.....
۱۲۲	جدول ۲-۵- عوامل فرعی و شاخص های عامل فرد.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۲۶	جدول ۳-۵- طبقه بندی امتیاز نهایی شاخص ها.....

فهرست نمودار ها

صفحه	عنوان
۱۲	نمودار ۱-۱- فرایند تحقیق.....
۱۴	نمودار ۱-۲- فرایند تدوین چارچوب نظری تحقیق.....
۲۵	نمودار ۲-۲- چگونگی شکل گیری عینیت جمعی.....
۹۷	نمودار ۱-۴- جنسیت.....
۹۷	نمودار ۲-۴- سن.....
۹۷	نمودار ۳-۴- قومیت.....
۹۷	نمودار ۴-۴- میزان درآمد ماهیانه.....
۹۸	نمودار ۵-۴- وضعیت اشتغال.....
۹۸	نمودار ۶-۴- وضعیت تاهل.....
۹۸	نمودار ۷-۴- محل اشتغال.....
۹۸	نمودار ۸-۴- میزان تحصیلات.....
۹۹	نمودار ۹-۴- محل تولد.....
۹۹	نمودار ۱۰-۴- مدت زمان سکونت.....
۹۹	نمودار ۱۱-۴- نوع مالکیت.....
۹۹	نمودار ۱۲-۴- محل سکونت پیشین.....
۱۰۰	نمودار ۱۳-۴- تعداد دفعات حضور در مکان.....
۱۰۰	نمودار ۱۴-۴- مدت زمان حضور در مکان.....
۱۰۱	نمودار ۱۵-۴- دلیل اصلی حضور در مکان.....
۱۰۲	نمودار ۱۶-۴- میانگین امتیاز هویت مکانی.....
۱۰۳	نمودار ۱۷-۴- میانگین امتیاز دلبستگی مکانی.....
۱۰۴	نمودار ۱۸-۴- میانگین امتیاز وابستگی مکانی.....

۱۰۵ نمودار ۴-۱۹- تعیین امتیاز نهایی عوامل فرعی فرایندهای تعاملی
۱۰۸ نمودار ۴-۲۰- طرح سنگریزه
۱۱۳ نمودار ۴-۲۱- خصوصیات مثبت مکان از نظر ساکنین
۱۱۴ نمودار ۴-۲۲- خصوصیات منفی مکان از نظر ساکنین
۱۱۴ نمودار ۴-۲۳- اولویت های اصلاح و بهسازی مکان

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۲۰ شکل ۲-۱- مدل مکان
۲۱ شکل ۲-۲- خصوصیات موثر در ساخت مکان (و ارتقاء حس مکان)
۲۲ شکل ۲-۳- خصوصیات اصلی و سنجه های یک مکان موفق
۲۴ شکل ۲-۴- چارچوب ترجیحات محیطی
۴۰ شکل ۲-۵- عوامل سازنده مکان با تاکید بر عامل موثرتر در ارتقاء حس مکان
۴۳ شکل ۲-۶- عوامل مهم شکل دهنده حس مکان
۴۴ شکل ۲-۷- مدل معادلات ساختاری حس مکان
۴۵ شکل ۲-۸- مدل سه وجهی دلبستگی مکانی
۴۵ شکل ۲-۹- مدل مفهومی سه قطبی و چهار بعدی دلبستگی مکانی
۴۶ شکل ۲-۱۰- مدل تبیین شده از فرایند دلبستگی به مکان
۴۶ شکل ۲-۱۱- مدل تحلیلی تأثیرپذیری ابعاد حس مکان
۴۹ شکل ۲-۱۲- مدل مفهومی تحقیق
۸۷ شکل ۴-۱- موقعیت بافت های فرسوده در روند توسعه شهر از سال ۸۵-۱۳۳۰
۸۸ شکل ۴-۲- موقعیت مکانی محدوده مورد مطالعه در سطح خرد
۸۹ شکل ۴-۳- فرایند شکل گیری روستاهای آبکوه و سعدآباد
۱۲۱ شکل ۵-۱- عوامل اصلی و فرعی مدل مفهومی حس مکان

فهرست تصویرها

صفحه	عنوان
۹۰	تصویر ۴-۱- بقایای بخشی از دیوار قدیم قلعه آبکوه.....
۹۵	تصویر ۴-۲- مسجد جامع رضوی در قلعه آبکوه.....
۹۵	تصویر ۴-۳- گذرهای باریک و بن بست داخل بافت.....
۹۵	تصویر ۴-۴- بافت روستایی درون قلعه آبکوه.....
۹۵	تصویر ۴-۵- بناهای تخریب شده قدیمی به مثابه فرصت ایجاد و تجهیز عرصه های عمومی

چکیده

سرعت تحولات و شتاب توسعه در شهرها از یکسو و تنزل کیفیت سکونت و کارآمدی بافت های شهری در گذر زمان از سوی دیگر، بعنوان یکی از چالش های جدی است که بسیاری از شهرهای جهان به ویژه کلانشهرها را با آن مواجه ساخته است. در این میان، آنچه در حوزه سیاست گذاری های مدیریت شهری کمتر مورد توجه قرار گرفته است، شناخت تجربیات انسانی، روابط اجتماعی و نوع پیوند میان ساکنین و محیط سکونت آن ها است. بنابراین، هدف از انجام این تحقیق، شناسایی عوامل موثر در ارتقاء حس مکان ساکنین قلعه آبکوه بر پایه رویکرد اثباتی (ادراک مکان) است. بر این اساس، مدل مفهومی حس مکان با تاکید بر دو عامل فرد و فرایندهای تعاملی (شامل هویت مکانی، دلبستگی مکانی و وابستگی مکانی) تبیین گردیده است. روش اصلی تحقیق برای گردآوری داده ها، پرسشنامه بوده و روایی و پایایی آن با توجه به حجم نمونه مورد نظر (۲۰۰ نفر از ساکنین)، مورد تایید قرار گرفته است. سپس تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از آمار توصیفی و روش تحلیل عاملی اکتشافی در نرم افزار SPSS انجام شده است. یافته های تحقیق بیانگر این است که در قلعه آبکوه، نوع تعامل ساکنین با محیط سکونت آن ها به ترتیب شامل دلبستگی مکانی، هویت مکانی و وابستگی مکانی است. به این ترتیب، تجربه ساکنین از مکان بیش از آن که شناختی و رفتاری باشد در سطح تاکید (عرصه های همدلانه) قرار دارد. علاوه بر این، عوامل موثر در ارتقاء حس مکان ساکنین قلعه آبکوه، با توجه به مقدار ویژه آن ها پس از دوران به ترتیب اهمیت شامل ۱. هویت و دلبستگی مکانی، ۲. ریشه داری در مکان، ۳. مطبوعیت فیزیکی، ۴. آشنایی با مکان و ۵. دسترسی پذیری و تامین نیازها است. همچنین نتایج تحقیق نشان می دهد که شاخص های مدت سکونت در پیوند با محیط و اجتماع (ریشه داری)، صمیمیت و روابط خویشاوندی، تعلق پذیری اجتماعی و ارزش های مشترک فرهنگی در ایجاد دلبستگی مکانی دارای اهمیت بیشتری بوده و در مقابل، نارضایتی از شاخص های منزلت اجتماعی - فرهنگی مکان و کمبود کیفیت های محیطی موجب کاهش میل به ماندن و حس شادمانی ساکنین در مکان گردیده است. در این راستا، به منظور پیش بینی، اصلاح و مدیریت نتایج حاصل از اقدام های توسعه ای در اجتماع های انسانی (به خصوص بافت های فرسوده شهری) پیشنهاد می گردد که شناخت باورها، ارزش ها و تجربه های استفاده کنندگان و درک همکنش های ارتباطی میان آن ها و محیط در اولویت اقدام قرار گیرد تا دست اندرکاران و متخصصین برنامه ریزی و طراحی شهری به نحو موثرتری عمل نمایند.

واژگان کلیدی: حس مکان، مکان، هویت مکانی، دلبستگی مکانی و وابستگی مکانی.

فصل اول:

کلیات طرح

مقدمه

امروزه «انسان معاصر با نگرشی تک بعدی^۱، انتزاعی، متوقعانه و غریبانه نسبت به همه پدیده ها از جمله محیط خود، از شناخت ذات و معنی مکان بازمانده و فضای شهری معاصر نیز به تبعیت از این نگرش از معنا تهی گشته است» (پرتوی، ۱۳۸۷: ۲۲۲). مارسل پروست در کتاب^۲ "در جستجوی زمان از دست رفته" چنین می نویسد، «مکان هایی که شناخته ایم فقط از آن جهان فضایی نیستند که برای راحت بیشتر در آن جایشان می دهیم بلکه لایه نازکی در میان ادارک های به هم پیوسته ای بوده اند که زندگی آن زمان ما را می ساخته است... و افسوس که خانه ها، راه ها، خیابان ها همچون سال ها گریزانند». به این ترتیب، پروست نشان می دهد که مکان ها واجد ساختار و معانی هستند که بازتاب ماهیت وجودی انسان است و او زمانی بر خود وقوف می یابد که هستی خود را در مکان تثبیت کرده باشد.

در روند تحولات، با تبدیل عرصه شهرها به مثابه تجلی گاه حضور سوژه مدرن (جابری مقدم، ۱۳۸۶: ۵۳) و تکثیر فضاهای همسان بی شماری که بازنمود هندسه اقلیدسی و تفکر انتزاعی مدرن به دور از انگیزه ماندن و اصالت تجربه است، فضا در گذر زمان بسوی بی مکانی می شتابد تا آنجا که به گفته ی استفان کورتز (۱۹۷۳)، «همه چیز به طور قابل توجهی، غیرقابل توجه است».

در دهه های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی را که شاید بتوان مرحله برجسته ای از ظهور نظریه پردازان با تاکید بر مسائل کیفی شهر و عناصر آن دانست، یکی از موضوعاتی که در محافل علمی نقش محوری می یابد مفهوم مکان و حس مکان است که از بحث های پدیدار شناسی هوسرل^۲ نشات می گیرد. اگرچه محققان بسیاری در رشته های مختلف علمی در جهت واکاوی این مفهوم تلاش کرده اند اما همچنان مفهوم حس مکان نیازمند تبیین فهمی مشترک از مشخصه های آن در ابعاد مختلف و تاثیرگذار است.

1- unidimensional

2- Husserl, E.

۱-۱- بیان مسئله (تعریف موضوع تحقیق)

سیر تحولات در گذر زمان نشان می دهد که در گذشته، بشر علی رغم مشکلات و محدودیت هایی که با آن مواجه بوده است اما به مکان سکونت خویش احساس تعلق داشته است و آن را بعنوان گستره ای از کیفیت ها و معانی تجلی بخش ارزش های انسانی تجربه می کرده است. از این رو، حس تداوم با مکان های واجد معنا، ضمن تشریح ماهیت وجودی او نیز پایه های مشارکت جمعی در فضایی مشترک را فراهم می ساخته است در حالیکه امروزه «سیستم مختصات خشتی عملکرد گرایانه گرچه به ظاهر همه نوع امکاناتی را ارائه می دهد هنوز در انتظار آن است که از حیات انسانی لبریز گردد» (پرتوی، ۱۳۸۷: ۲۱۸). در واقع، آنچه اساسا در دوره مدرن تغییر یافته است، تغییر جاذبه موجود در ارزش هاست (مدنی پور، ۱۳۹۰: ۳۴۹). که این بی توجهی بشر مدرن به کیستی و معنای وجودی خویش از یک سو و توجه به سود و هزینه های متکی بر جنبه های کمی از سوی دیگر، او را میزبان غربت و پریشانی کرده است. به گفته ی هایدگر «بی خانمانی در حال تبدیل شدن به سرنوشت جهان است» بنابراین در این زمان، «بحران مکان به مفهوم بحران معنی اجتماعی از فضا و زمان از بارزترین مشکلات شهرسازی معاصر است، بحرانی که در ایجاد فضاهای شهری فاقد هویت، فاقد تاریخ و فاقد ارتباط تبلور یافته است» (پرتوی، ۱۳۸۷: ۴۱). این بحران مویذ تھی شدن زمان و تھی شدن مکان است که از پی آینده های مدرنیته می باشد (جابری مقدم، ۱۳۸۶: ۵۹). از سوی دیگر، انسان نیاز عمیقی به ایجاد ارتباط ذهنی و پیوند احساسی با مکان های معنادار به منظور تحکیم پایگاه وجودی خویش در هستی و تحقق سکنی گزینی در زمین دارد و غفلت از این نیاز موجب پیشروی نیروهای بی مکانی می گردد (رلف، ۱۳۸۹: ۱۷۴) و این نیروها، تجلیات بی مکانی مانند دیگر-گرایی در مکان ها، همسان سازی و استاندارد سازی، عدم دوام و بی ثباتی مکان ها در اجتماعات شهری را گسترش می دهد و مکان را بعنوان بخشی از هستی و عرصه باشندگی انسان دچار دگردیسی مفهومی می سازد. حس مکان، یک مفهوم غیر عینی از پیوند عاطفی مردم با مکان است که از طریق تجارب محیطی پیوند دهنده ی آن ها با پیرامونشان ایجاد می گردد (Relph, 1976; Long, 2010 quoted Alford, 2011: p4) و عوامل اصلی سازنده آن شامل محیط فیزیکی، فعالیت و معنی است (Punter, 1991). در این راستا، سرعت تحولات و شتاب توسعه در شهرها از یکسو و تنزل کیفیت سکونت و کارامدی بافت های شهری در گذر زمان از سوی دیگر، موجب بازماندن محله های مسکونی شهری از نقش خویش بعنوان عرصه های فعالیت اجتماعی و تجلی گاه معنا شده است. بنابراین به نظر می رسد با ارتقاء حس مکان ساکنین محله های مسکونی شهری می توان بستر